

УДК 339.92:327.8

Дерід І.О.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного бізнесу
та економічної теорії
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Коротков Є.М.
студент
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Гаутам Д.К.
студент
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

УПРАВЛІННЯ ПОЛІТИЧНИМИ РИЗИКАМИ В МІЖНАРОДНОМУ БІЗНЕСІ

POLITICAL RISKS MANAGEMENT IN THE INTERNATIONAL BUSINESS

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано сутність та основні види політичних ризиків. Надано огляд країн із найвищими політичними ризиками. Доведено, що управління політичними ризиками є складним процесом, який неможливо реалізувати виключно на корпоративному рівні. Увагу приділено стратегіям реагування на політичні ризики. Доведено, що більшість цих стратегій передбачає взаємодію корпоративного, національного та міжнародного рівнів управління політичними ризиками.

Ключові слова: ризик, політичний ризик, управління ризиком, стратегія реагування на ризик, міжнародний бізнес, страхування, гарантії, міжнародні організації, міжнародні інвестиції.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы сущность и основные виды политических рисков. Дан обзор стран с самыми высокими политическими рисками. Доказано, что управление политическими рисками является сложным процессом, который невозможно реализовать исключительно на корпоративном уровне. Внимание уделено стратегиям реагирования на политические риски. Доказано, что большинство этих стратегий предусматривает взаимодействие корпоративного, национального и международного уровней управления рисками.

Ключевые слова: риск, политический риск, управление риском, стратегия реагирования на риск, международный бизнес, страхование, гарантии, международные организации, международные инвестиции.

ANNOTATION

The article analyzes the essence and main types of political risks. The review of the countries with the highest political risks is given. It has been proven that political risk management is a complex process that cannot be implemented solely at the corporate level. Attention is given to strategies for responding to political risks. It is proved that most of these strategies involve interaction of corporate, national and international levels of risk management.

Keywords: risk, political risk, risk management, risk response strategy, international business, insurance, guarantees, international organizations, international investments.

Постановка проблеми. Політичні ризики є суттєвим аспектом ведення бізнесу, особливо міжнародного. Тому важливим є вивчення сутності та видів політичних ризиків, способів їх виявлення, аналізу та оцінки, а також стратегій управління ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі політичного ризику на нинішньому

етапі приділяється досить багато уваги дослідниками та представниками бізнесу. Так було не завжди. Історія розвитку методів оцінки політичних ризиків добре розкрита Н. Григор'євою та О. Колобовим [1]. До 60-х років XX століття політичні ризики особливо не досліджували. Потім дослідженнями займалися підрозділи транснаціональних корпорацій із використанням сторонніх експертів і політичної еліти та бізнес-еліти аналізованих країн. Пізніше почали створюватись незалежні агентства, що займаються аналізом політичних ризиків, а результати досліджень яких ефективно можуть використовуватись для роботи внутрішніх підрозділів компаній із оцінки ризиків. Розвиток методів оцінки політичних ризиків та основні стратегії реагування на них розглянуті А. Бордовських [2]. Значення аналізу політичних ризиків для фірм розглянуте такими дослідниками зі США, як В. Хеніш та Б. Зелнер [3]. Часто дослідники аналізують політичний ризик як складову ризику країни [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Ознайомлення із науковим доробком стосовно способів управління політичними ризиками дає змогу зазначити, що таким ризиком неможливо повністю управляти на рівні компанії. Реалізація більшості стратегій управління ризиками в аспекті політичного ризику вимагає активної позиції не тільки компанії, але й міжнародних організацій, а також керівництва країн, як тих, що відзначаються політичною ризикованістю, так і тих, які бажають здійснювати іноземні інвестиції. Виходячи з цього, в основу нашого дослідження ми поклали спробу аналізу різних рівнів управління політичними ризиками.

Мета статті полягає у системному аналізі усіх рівнів управління політичними ризиками, а саме мікроекономічного, національного, міжнародного.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з більшістю визначень політичний ризик виявляється у формі несподіваної, обумовленої політичними міркуваннями і подіями зміни умов господарської діяльності, що створює несприятливий для підприємця фон, а тим самим здатна привести до підвищених витрат ресурсів і втрати прибутку [5]. Однак існує й інше тлумачення політичного ризику, згідно з яким політичний ризик може привести не тільки до ймовірних втрат, але й до зисків. Політичний ризик визначають як один із видів ризику, з яким зустрічаються інвестори, корпорації тощо, який є результатом прийняття політичних рішень, подій або умов та істотно впливає на прибутковість бізнесу або очікувану величину результату діяльності актора в економічній сфері [6]. Внаслідок сприятливих політичних змін прибутковість бізнесу може збільшитись, однак дослідників та бізнесменів більше турбують саме шкідливі для бізнесу політичні події.

Політичний ризик існує як для національних компаній, так і для іноземних. Однак саме для міжнародного бізнесу політичний ризик є найсуттєвішим, оскільки, на відміну від національних компаній, іноземні компанії усвідомлено обирають собі країну-реципієнта чи країну-партнера серед інших країн, а отже, мають спиратися на аналіз політичного ризику в цій країні.

Політичний ризик є досить неоднозначним явищем. Навіть масштабна драматична подія для певної держави може практично не вплинути на філіал ТНК, розміщений в цій державі, натомість тонкі зміни в національній політиці можуть істотно вплинути на вигоди ТНК [7].

Основною класифікацією політичного ризику є його поділ на легально-урядовий (його джерело – поточний політичний процес, що включає планові вибори та зміну уряду, нові політичні рішення, зміни в законодавстві) та екстралегальний (джерело ризику знаходиться поза наявних легітимних структур держави: тероризм, опозиція, революція, саботаж, загострення національних конфліктів, санкції з боку інших держав) [8, с. 124, 127, 131].

Політичний ризик почав досліджуватися на початку 1960-х років у зв'язку з переворотом на Кубі, який привів до приходу до влади Фіделя Кастро. Ця подія спричинила великі економічні збитки іноземних корпорацій. На Кубі було націоналізовано 90% приватних компаній (зокрема, іноземних), виплатити компенсації чи утриматись від конфіскації власності американських громадян уряд Куби відмовився. Як зазначає А. Бордовських, під іноземним бізнесом в 60-і роки ХХ століття малася на увазі інвестиційна та торговельна діяльність корпорацій з Північної Америки і Західної Європи, а під «країнами-реципієнтами» – колишні колонії. У зв'язку з цим вся теорія і практика досліджень політичного ризику розвивалися виключно в інтересах індустриальних країн,

завданням яких було відновлення національних економік після Другої світової війни. Основними індикаторами політичного ризику були визначені стабільність політичної влади, ступінь демократизації суспільства, а також рівень соціальних і політичних заворушень [2, с. 115]. Ці індикатори і нині продовжують бути основними під час аналізу політичної стабільності країни. На перших етапах становлення методології дослідження політичних ризиків домінуючим був якісний аналіз із використанням методів «старих знайомств» та «великих турів». Аналіз країн на наявність політичних ризиків не був системним, проводився лише тоді, коли планувалися нові іноземні інвестиції. Нині для аналізу політичного ризику використовується комплексний кількісно-якісний підхід, який полягає у зборі інформації, її обробці, ранжуванні країн світу за ступенем інвестиційної привабливості з точки зору політичної стабільності [1, с. 216]. Більшість методологій присвоєння рангу країні з точки зору інвестиційної привабливості полягає у визначенні критеріїв, за якими аналізується країна, присвоєнні кожному з критеріїв певної ваги (важливість, а отже, і вага (у відсотках або у долях) кожного критерію залежить від задачі аналізу, від проекту, під який проводиться аналіз), а також в оцінці експертами рівня кожного критерію по кожній із країн за визначеною шкалою (стабільність, відсутність загроз за певним критерієм оцінюються найвищим балом; нестабільність, загрози – найнижчим). Підсумковий показник (індекс) є сумою оцінок кожного критерію, помножених на вагу критерію. Отримані показники за країнами ранжуються, визначається рейтинг країн. Так, наприклад, міжнародна страхова компанія «Aon», яка щорічно розробляє карти політичного ризику, використовує такі критерії для визначення індексу політичної стабільності: конвертація валюти, закони та ефективність влади, політичне втручання (експропріація, націоналізація), політичне насильство (можливість війн, страйків, повстань, тероризму), одностороння відмова від виплат за фінансовими зобов'язаннями, розрив ланцюга постачання (проблеми у русі товарів та послуг між країнами), ризик ведення бізнесу (складнощі в реєстрації бізнесу в певній країні, проблеми із приміщеннями, отриманням позик, пересуванням товарів через кордон), вразливість банківського сектору (знаходження банківського сектору у кризі, недостатня капіталізація тощо), ризик фіскальних стимулів (ризик нездатності уряду здійснювати ефективне управління шляхом використання фіскальних інструментів) [9, с. 19]. Інші компанії та організації, що займаються визначенням рівнів політичного ризику, можуть використовувати власні критерії для аналізу. При цьому більшість аналітиків ризиків у країнах розробляє загальні карти ризику, де політичний ризик є лише однією із складових. Так, страхова група

«Euler Hermes Group» визначає індекс ризикованості країни на основі макроекономічного рейтингу, рейтингу політичного ризику, рейтингу структури бізнес-середовища, індикатору фінансових потоків та індикатору циклічних ризиків [10]. Міжнародна страхова компанія «MARSH» також розраховує індекс країни за ступенем ризику, базуючись на аналізі трьох видів ризику, а саме політичного, економічного, операційного [11].

Аналізуючи карти політичних ризиків за 2016 рік, на превеликий жаль, слід відзначити, що Україна в усіх із них потрапила до країн із високим ризиком, особливо у політичній складовій. Так, згідно з картою ризиків компанії «Aon» Україна в 2016 році взагалі потрапила до категорії країн із найвищим ступенем політичного ризику і знаходиться поруч із такими країнами, як Лівія, Судан, Чад, Сирія, Ірак, Корейська НДР, Алжир, Малі, Нігер, Нігерія, Єгипет, Мадагаскар, Пакистан, Іран, та рядом інших держав, що були оцінені як країни із високим політичним ризиком. Казахстан, Росія, Монголія та ряд інших країн було оцінено як країни із середньо-високим рівнем політичного ризику [9]. Якщо спиратись на рейтинг «Euler Hermes Group», то слід сказати, що Україна також потрапила до країн із високим рівнем ризику. Однак, оскільки в цьому рейтингу оцінюється не тільки політичний ризик, поруч з Україною до країн з високим рівнем ризику потрапили і багато інших країн, такі як Росія, Казахстан, Монголія, Білорусь, Молдова, Узбекистан, Туркменістан, Пакистан, Афганістан, Сирія, Ірак, Іран, Єгипет, Лівія, Судан, Чад, Нігер, Малі, Гана, Мавританія, Центральнаафриканська республіка, Демократична Республіка Конго, Ємен, Сомалі, Непал, М'янма, Лаос, Корейська НДР, Папуа Нова Гвінея, Куба, Венесуела, Еквадор, Болівія, Аргентина [12].

Звісно, найбільш руйнівними за своїми наслідками є політичні ризики у вигляді націоналізації та екстралегальні політичні ризики, тобто війни, повстання, тероризм. Однак опитування фірм із 74 країн світу, проведене дослідниками ще наприкінці 90-х років, засвідчило, що підприємці називають найсуттєвішою перепоною для ведення бізнесу податки, другою перепоною є ризик корупції, на третьому місці знаходиться законодавча нестабільність [3, с. 452].

Індекс сприйняття корупції за 2016 рік зазначає, що найнижчий ризик корупції спостерігався в Данії та Новій Зеландії (1 місце за рейтингом, практично повна відсутність корупції), на останньому місці в рейтингу, що вказує на надзвичайно високий рівень корупції, знаходиться Сомалі. Україна знаходиться на 131 місці разом із Російською Федерацією, Непалом, Казахстаном та Іраном. Для порівняння, наш сусід Польща знаходиться на 29 місці [13].

При цьому країни із низьким рівнем корупції та сталим законодавством, низьким політичним ризиком далеко не завжди цікавлять

іноземних інвесторів через високі податки та відсутність дешевої робочої сили. Так, Данія, що за рейтингом 2016 року відзначається найнижчим ступенем корупції (1 місце в рейтингу), на 2015 рік мала чистий притік іноземних інвестицій у розмірі 1 671 млн. дол. США, Україна (131 місце в рейтингу сприйняття корупції) – 3 050 млн. дол. США, В'єтнам (119 місце в рейтингу сприйняття корупції) – 11 800 млн. дол. США [13; 14]. Таким чином, можна дійти висновку, що високі рівні деяких політичних ризиків, таких як недосконале законодавство, високий ступінь корупції, не зупиняють іноземних інвесторів, якщо в країні-реципієнті є інші «економічні бонуси», такі як корисні копалини, дешева робоча сила. Такими політичними ризиками можна управляти, використовуючи таку стратегію реагування як збереження ризику, закладаючи на ризик певні кошти (самострахування). При цьому політичні ризики, що пов'язані з війнами та тероризмом, дійсно призводять до значних скорочень інвестицій, особливо іноземних. На корпоративному рівні знизити політичний ризик майже неможливо, його можна уникнути (не взаємодіяти з ризиковими країнами) або прийняти (самострахування), у деяких випадках можна передати (страхуванням політичних ризиків приватні страхові компанії зазвичай не займаються). Дещо знизити політичні ризики компанія може шляхом диверсифікації, тобто розташовуючи в регіонах із високим політичним ризиком, але дешевою робочою силою чи природними ресурсами лише частину виробництва. Більшою мірою зниження політичних ризиків здійснюється або міжнародними організаціями (НАТО, ОБСЄ тощо), або власне урядами країн із ризиками. Уряди деяких держав із значними політичними ризиками активно намагаються знизити їх. Наприклад, Ірак на 2016 рік, згідно з картою політичних ризиків, відноситься до країн із найвищим ступенем політичного ризику. Водночас країна є потужним джерелом нафти. Влада прийняла ряд законів, націлених на зниження політичних ризиків, та створила ряд організацій з метою залучення іноземних інвестицій. Зокрема, було створено Національну інвестиційну комісію, в 2003 році було прийнято Закон про іноземні інвестиції (періодично в нього вносяться правки). Зазначений Закон гарантує можливість вивозу капіталу, який інвестор вклав в Ірак, а також прибутку у конвертованій валюті. Інвесторам сприяють у в'їзді та виїзді з Іраку. Гарантують не конфіскацію та не націоналізацію інвестиційного проекту. Робітникам інвестиційних проектів, що не є громадянами Іраку, дозволяють переводити заробітну плату за кордон. Проект з іноземними інвестиціями звільняється від сплати податків та мит на 10 років (можливе продовження до 15 років) Дозволяється страхування інвестиційного проекту в будь-якій страховій компанії Іраку чи світу [15, с. 69]. Проаналі-

зувавши зазначені спроби уряду Іраку знизити політичні ризики, можна дійти висновку, що основне, власне, чого уряд країни не може вирішити в аспекті політичного ризику, – це можливість екстралегального політичного ризику, у разі реалізації якого (наприклад, за зміни влади шляхом повстання) закони і гарантії попереднього уряду цілком можуть втратити силу. При цьому міжнародні агентства із аналізу ризиків країн і зазначають як основний політичний ризик в Іраку «крихкість» внутрішньої політики через етнічну неоднорідність, слабкі інститути влади та недосвідченість владників в управлінні та невизначеність щодо національної цілісності [16].

Що стосується можливості страхування політичних ризиків, то із цим виникають значні проблеми. Політичні ризики погано прогножуються, а настання таких із них, як зміна політичного режиму, націоналізація, проблеми в конвертованості валюти, призводить до катастрофічних збитків для всіх інвестиційних проектів на території держави. У традиційному договорі страхування приватної компанії перелік політичних ризиків, як правило, відноситься до «форс-мажорного застереження», згідно з яким нанесення шкоди майновим інтересам страхувальника за умови настання перерахованих форс-мажорних обставин не тягне за собою виникнення обов'язку страховика компенсувати завдані збитки. До таких ризиків відносять конфіскацію, націоналізацію або експропріацію власності інвестора; військові дії, громадянські заворушення і соціальні заворушення, що спричинили заподіяння шкоди майновим інтересам інвестора; введення законодавчих заходів, що обмежують конвертованість національної валюти, режиму вивезення капіталу та прибутку. Саме тому страхування майнових інтересів інвестора від політичних ризиків може здійснюватися спеціалізованими національними, як правило, державними агентствами, міжнародними організаціями або одиничними приватними страховими компаніями [17]. Таким чином, стратегія реагування на ризик у вигляді його передачі шляхом страхування, що традиційно застосовується на корпоративному рівні, в контексті політичного ризику переходить на національний або навіть міжнародний рівень.

Одним із прикладів державних агентств, що займаються страхуванням політичних ризиків, є Корпорація закордонних приватних інвестицій (The Overseas Private Investment Corporation, OPIC) – це агентство при уряді США, яке допомагає американським компаніям інвестувати в ринки, що розвиваються. OPIC, заснована в 1971 р., надає компаніям інструменти для управління ризиками, пов'язаними з прямими іноземними інвестиціями. OPIC виконує свою місію, надаючи американським підприємствам, що виходять на закордонні ринки, фінансування, а також страхуючи їх

від політичних ризиків [18]. Термін, на який може бути укладений договір страхування, не перевищує 20 років. Страхова сума становить не більше 90% загального обсягу інвестицій. Страхові премії (плата на рік) становлять від 0,3% страхової суми за страхування від неконвертованості валюти до 0,6% за страхування на випадок експропріації інвестицій [17].

Інше агентство, що займається гарантіями іноземних інвестицій, – це Міжнародне агентство по гарантіях інвестицій (MIGA *Multilateral Investment Guarantee Agency*), засноване з ініціативи Світового банку. Місія агентства полягає в тому, щоб сприяти залученню прямих іноземних інвестицій в країни, що розвиваються, підтримувати їх економічне зростання, знижувати в них рівень бідності та поліпшувати умови життя людей. В процесі виконання своєї місії MIGA здійснює страхування приватних інвестицій від політичних ризиків. З моменту свого заснування в 1988 році агентство виплатило більше 28 млрд. страхових сум за політичними ризиками [19]. За 2016 рік було видано гарантій на суму 4,3 млрд. дол. США [20]. Агентство приймає на страхування тільки нові інвестиційні проекти. Страхове покриття не перевищує 90% вартості проекту. Стандартний термін страхування становить 15–20 років. За настання страхового випадку до MIGA переходять всі права і вимоги приватного інвестора до держави-реципієнта інвестицій. Неодмінною умовою укладення договору страхування є членство в MIGA як країни інвестора, так і країни-реципієнта [17]. На 2016 рік членами MIGA були 181 країна (156 країн, що розвиваються (зокрема, Україна), та 25 розвинених країн) [19].

Висновки. Управління політичним ризиком є складним та комплексним процесом, який неможливо реалізувати виключно на корпоративному рівні. Вже сам процес аналізу та оцінки політичних ризиків виходить за межі управлінської структури компанії, якій на допомогу приходять не тільки сторонні експерти, але й національні та міжнародні агентства, що займаються визначенням, аналізом, оцінкою політичних ризиків у світі. Етап реагування на політичний ризик також передбачає взаємодію механізмів різних рівнів. На корпоративному рівні компанія, що займається міжнародним бізнесом, може застосувати стратегію уникнення ризику (спираючись на аналіз та експертні оцінки, не взаємодіяти із надмірно ризикованою країною), а також стратегію прийняття ризику, вдавшись до самострахування. Частково на корпоративному рівні може бути застосована стратегія зниження політичного ризику через диверсифікацію своєї бізнес-активності у різних регіонах світу. Основні ж зусилля зі зниження політичного ризику мають надходити від уряду країни, що прагне залучити іноземні інвестиції, та від міжнародних організацій, які мають сприяти політичній стабільності у світі та розвитку усіх країн, з метою підвищення якості життя насе-

лення світу. Стратегія передачі політичного ризику шляхом страхування та гарантування передбачає створення при урядах держав-донорів міжнародних інвестицій, а також при міжнародних організаціях специфічних агентств зі страхування іноземних інвестицій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Григорьева Н. Методы и опыт оценки политического риска / Н. Григорьева, О. Колобов // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2007. – № 6. – С. 214–220.
2. Бордовских А.Н. Политические риски иностранных инвестиций: проблемы иностранных ТНК / А. Бордовских // Проблемный анализ и государственно-управленческое проектирование. – 2009. – Вып. 2. – С. 115–127.
3. Henisz W.J. The strategic organization of political risks and opportunities / W.J. Henisz, B.A. Zelner // Strategic organization. – Vol. 1 (4). – P. 451–460. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.721.8521&rep=rep1&type=pdf>.
4. Damodaran A. Country Risk: Determinants, Measures and Implications / A. Damodaranю – The 2015 Edition. – New York University: Stern School of Business, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2630871.
5. Менеджмент организаций / [Л. Киржнер, Л. Киенко, Т. Лепенко, А. Тимонин]. – М., 2009. – 688 с.
6. Political risk [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.m.wikipedia.org/wiki/Political_risk.
7. Wagner D. Defining «Political Risk» / D. Wagner [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.irmi.com/articles/expert-commentary/defining-political-risk>.
8. Быченков В. Политический риск: проблемы дефиниции и классификации / В. Быченков // Общественные науки и современность. – 2008. – № 3. – С. 123–133.
9. 2016 Political Risk Map / Aon [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aon.com/chile/attachments/RiskMap2016.pdf>.
10. Our methodologies / Euler Hermes Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eulerhermes.com/economic-research/our-methodologies/Pages/methodologies.aspx>.
11. Geopolitical Threats for the Year Ahead: Marsh's Political Risk Map 2016 / MARSH, January 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dn.pt/DNMultimedia/DOCS+PDFS/Political%20Risk%20Map%2001-2016.pdf>.
12. Country risk map / Euler Hermes Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eulerhermes.com/economic-research/country-risks/Pages/country-reports-risk-map.aspx#country-reports>.
13. Corruption Perceptions Index 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016.
14. Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US\$) / The World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD>.
15. Аль-Нуайми Хальдун Ибрахим. Сравнительный анализ привлечения иностранных инвестиций в экономику республики Ирак и республики Беларусь / Аль-Нуайми Хальдун Ибрахим // Наука и техника. – 2013. – № 2. – С. 67–71.
16. Country Risk Analysis Iraq / Euler Hermes Economic Research [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eulerhermes.com/mediacenter/Lists/mediacenter-documents/Country-Report-Iraq.pdf>.
17. Скамай Л. Страхование дело: [учеб. пособие] / Л. Скамай, Т. Мазурина. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 256 с.
18. ОПИС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.opic.gov>.
19. Multilateral Investment Guarantee Agency [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.miga.org/who-we-are>.
20. Годовой отчёт MIGA 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.miga.org/Documents/MIGA_AR16_Russian.pdf.